

ՄԵԼԻՆԵ ԳԻԼԱՎՅԱՆ
Բանասիր. գիտ. թեկն., դոցենտ

ՄԵՐՈ ԽԱՆՁԱԴՅԱՆԻ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԱՐՁԱԿԸ

Մերո Խանգաղյանի գրական հարուստ ժառանգության մեջ նշանակալի տեղ են գրավում ինչպես մանուկների ու պատանիների համար գրված, այնպես էլ նրանց ընթերցանության շրջանակները մտած պատմվածքներն ու վիպակները, որոնցից շատերն այսօր էլ չեն կորցրել իրենց ճանաչողական ու դաստիարակչական նշանակությունը, գեղարվեստական արժանիքները և կարևոր դեր կարող են ունենալ մատաղ սերնդի հայրենասիրական դաստիարակության կազմակերպման, անհատականության ձևավորման, աշխարհայացքի ընդլայնման գործընթացներում:

Մերո Խանգաղյանի ամբողջ ստեղծագործությունն ընդհանրապես նվիրված է մարդու հայ տեսակին, նրա ստեղծագործ աշխատանքին, հոգսերին ու մտահոգություններին, հերոսական պայքարին, հոգևոր մաքառումներին: Այդ ստեղծագործություններից շատերն ունեն կենսագրական հիմք և գեղարվեստական տարբեր միջոցներով ներկայացնում են կոլեկտիվացման շրջանի, Հայրենական Մեծ պատերազմի, ստալինյան դժնդակ տարիների, 1960-ականներից սկսած «գիտատեխնիկական հեղափոխության», գյուղի «սոցիալիստական վերափոխման» ժամանակների հայ ժողովրդի կյանքի տարեգրությունը, հայ մարդու հոգեկան դրաման: Գրողի ուշադրության կենտրոնում այդ ստեղծագործությունների մեջ նաև մանուկներն են, բազմաթիվ փորձությունների միջով անցած, որբության դառնությունները ճաշակած, մանկություն չտեսած, միանգամից հասունացած մանուկ ու պատանի հերոսները, որոնցից շատերն այսօր իրենց բարոյականության որակներով, դժվարություններին դիմակայելու ունակություններով հիանալի օրինակ կարող են հանդիսանալ այսօրվա մեր երեխաների համար:

Հատկապես ուշագրավ են պատերազմի ու հետպատերազմյան տարիների կյանքը ներկայացնող պատմվածքների փոքրիկ հերոսները, ովքեր փոխարինում են ռազմաճակատ մեկնած իրենց հայրերին ու եղբայրներին: Անվանի գրողը հոգեբանական նուրբ դիտարկումներով է ներկայացնում իր փոքրիկ հերոսների ներաշխարհը, նրանց ծանր ապրումները, հոգեկան դրաման: Դժվարություններն օգնում են նրանց ճիշտ ապրել, ընտրել կյանքի օրինավոր ուղի, գնահատել աշխատանքը, սեփական քրտինքով օրվա հացը վաստակելու հաճույքն ու բերկրանքը:

Մատաղ սերնդի դաստիարակության կազմակերպման համար հույժ արդիական նշանակություն ունեն Ս.Խանգադյանի՝ պատմական թեմայով գրված ստեղծագործությունները («Վեց գիշեր», «Մեռածները հիշում են», «Արաքսը պղտորվում է» վիպակները ու «Վարք հարանց» շարքի պատմվածքները, Բանահյուսական թեմաների մշակումները):

Պատմական թեմայով գրված ստեղծագործություններն ունեն տարածաժամանակային ընդգրկումների բավականին լայն սահմաններ՝ հայոց պատմության վաղնջական ժամանակներ, 18-րդ դարի ազգային-ազատագրական պայքար, Հայոց մեծ եղեռն, Արցախյան ազատամարտ: Այդ ստեղծագործությունները հիանալի միջոց կարող են հանդիսանալ մանուկ ընթերցողների իմացությունների ընդլայնման, ազգային ոգու ամրապնդման, բարոյակամային որակների մշակման համար:

«Վարք հարանց» շարքի պատմվածքների հիմնական մասը նվիրված է Մեսրոպ Մաշտոցին, նրա առաքելությանը, մեր պատմության մեջ նրա ունեցած դերին: Դրանք ուշագրավ են այն առումով, որ Մեսրոպ Մաշտոցը ներկայացվում է առաջին հերթին որպես մարդ՝ իր կենսագրության տարբեր հանգրվաններում, հասարակական տարբեր շերտերի հետ ունեցած հարաբերությունների համատեքստում:

Մանուկ ընթերցողների համար մեծ հետաքրքրություն կարող են առաջ բերել պատմվածքների այն դրվագները, որտեղ Մաշտոցն իր աշակերտներին ոչ թե բարոյախոսական խրատներ է տալիս, այլ նրանց համար պարզ, հասկանալի, մատչելի միջոցներով ներկայացնում է գրի ու գրականության, մտքի ու գիտության, հատկապես՝ դպրոցի դերն ու նշանակությունը: Պատահական չէ, որ գրերի գյուտից հետո Մաշտոցն առաջին դպրոցները բացեց սահմանեզրերին: Նրա խորին համոզմամբ այդ դպրոցները սահմանապահ բերդեր են, ուսուցիչներն ու աշակերտները՝ սահմանապահ զինվորներ: Մարգարեական մտքեր էին դրանք, հեռահար, ռազմավարական նշանակության մտքեր, որովհետև հետմաշտոցյան շրջանի մեր պատմությունը ցույց տվեց, որ այն բնակավայրերը, որտեղ փակվում են դպրոցները, ժամանակի ընթացքում ամայանում ու վերանում են աշխարհագրական քարտեզներից:

Ս.Խանգադյանը Մաշտոցին ներկայացնում է ոչ միայն որպես գիտնական ու մեծ ուսուցչապետ, այլև որպես զինվոր, որ իր աշակերտների հետ զենքը ձեռքին պաշտպանում է երկրի սահմանները, մշակութային արժեքները:

Պատմական թեմայով գրված ստեղծագործություններում Ս.Խանգադյանն օգտագործում է գեղարվեստական տարբեր հնարքներ, որոնք ավելի հետաքրքիր և ուշագրավ են դարձնում պատումի ընթացքը:

Այդ ստեղծագործություններում շատ հաճախ հանդիպադրվում են պատմական անցյալն ու ներկան, միմյանց լրացնում են առասպելն ու միֆը, իրականն ու երևակայականը: Հաճախ, ճիշտ է, անվանի գրողը «հավատարիմ չի մնում» պատմական դեպքերի ճշմարտացիությանը, բայց դա չի խանգարում նրան մշակելու պատմության փիլիսոփայության արդիական ընկալումներ:

Հայրենասիրական դաստիարակության հիմնալի դասեր կարող են տալ մանուկ ու պատանի ընթերցողներին «Արաքսը պղտորվում է», «Վեց գիշեր», «Մեռածները հիշում են» վիպակները, որտեղ հանդիպադրվում են անցյալը, ներկան ու ապագան:

«Արաքսը պղտորվում է» վիպակի հերոսը՝ Առաքելը, մեր մանկապատանեկան գրականության այն հերոսներից է, որոնք հիմնալի օրինակ կարող են հանդիսանալ մեր մանուկ ընթերցողների համար, որոնցից շատերը, ցավոք սրտի, աստիճանաբար կտրվում են արմատներից, մեծանում բոլորովին այլ հոգեբանությամբ, հետևում այլ արժեհամակարգերի:

Վիպակում Ս.Խանգադյանն իր հերոսների միջոցով ընթերցողի առջև բացում է պատմության խորհրդավոր դռները, նրան տանում տարբեր հանգրվաններ, թերթում անցյալի բազմաթիվ հերոսական ու ողբերգական էջեր: Մանուկ ընթերցողին նա հետաքրքիր միջոցներով հասու է դարձնում այն ճշմարտությունը, որ պատմության քառուղիներում սրի պես գորավոր են եղել մեր մագաղաթյա մատյանները, որոնք սերունդներին են ավանդել մաքառման ոգին, պատմության լույսն ու ստվերը:

Այդպիսի առաքելություն է Ս.Խանգադյանը վերագրում Առաքել Դավրիժեցու «Պատմությանը»: Նա դիմում է գրական հետաքրքիր հնարքի. կազմակերպում է երկու Առաքելների՝ Առաքել Դավրիժեցի պապի և Առաքել անունով նրա թոռան խորհրդանշական «հանդիպումը»: Պապը թոռանը տանում է պատմության ուղիներով: Այդ ճանապարհին պատանի Առաքելը հանդիպում է մեր հերոսական անցյալ շատ ու շատ նշանավոր դեմքերի, լսում պատմություններ նրանց հերոսական կյանքի մասին: Վիպակում ուշագրավ է Թուխձամի՝ հայ գեղանի աղջկա կերպարը: Վերջինս Առաքելի հասակակիցն է և նրան զարմացնում է ոչ միայն իր ոչ երկրային գեղեցկությամբ, այլև զինվորին յուրահատուկ քաջությամբ, անկոտրում կամքով: Թուխձամի համար կարևորը ազգային ներուժի համախմբումն է, պայքարի ոգու ամրապնդումը: «Մարդը պետք է ուժ ունենա», բայց ուժը

պետք է ի չարս չգործադրի: Ասել է՝ թե մարդը պիտի առաջին հերթին լինի բարի, իսկ «Բարությունը անկարող ոչինչ բան է, եթե հզոր ուժ չունենա»¹:

Թուխծամը Առաքելին արիության դասեր է տալիս՝ «Արի եղիր: Արի, եղբայրս,- քրքջում էր երեսս ի վեր, իսկ ես բնավ չէի վիրավորվում: Նա շատ անկեղծ էր»²:

Եղեռնի ահասարսուռ դեպքերին են նվիրված «Վեց գիշեր» և «Մեռածները հիշում են» վիպակները, որոնց միջոցով Ս.Խանգաղյանի նպատակը ոչ թե մանուկ ընթերցողին կոտորածների, թուրքերի եղեռնագործների մասին պատմելն է, այլ պայքարի ոգու ամրապնդումը:

Յոթ տարի Ալիգուն լեռան անտառներում պատսպարված հայ ֆիդայիները անհավասար պայքար են մղում թուրքական կանոնավոր զորքերի դեմ: Նրանց մեջ է նաև պատանի Մերոբը՝ իր հասակակից ընկերներով: Մերոբը դաստիարակվել է այն ոգով (ի տարբերություն մեծահարուստ ընտանիքների իր հասակակիցների), որ երբեք չի կարելի վստահել թուրքին, հավատալ նրա շողոքորթ խոսքերին, որովհետև թուրքի համար մանկուց մշակվել է մի համոզմունք, որ հային թալանելը, բռնաբարելը, սպանելը հանցագործություն, մեղք չէ, այլ աստվածահաճո արարք, դրախտում տեղ գտնելու ուղիղ ճանապարհ:

Մերոբն իր ընկերների հետ մասնակցում է բազմաթիվ մարտերի, սկանալիտ է լինում բազմաթիվ ահասարսուռ դեպքերի՝ հիմնահատակ թալանված ու այրված բնակավայրեր, լլկված, բռնաբարված դիակներ, անթաղ ծեղեր ու մանուկներ ու զարմանում է, որ մեր զինվորներից շատերը երբեմն խղճահարությամբ են լցվում թուրք վիրավոր զինվորների նկատմամբ: «Ակն ընդ ական, ատամ ընդ ատաման. սա պիտի լինի մեր կարգախոսը»,- իր հասակակիցներին բազմիցս ասում է Մերոբը՝ քաջ զիտակցելով, որ ուժին պետք է ուժ հակադրել, բարությանն ու մարդասիրությանը՝ համարժեք պատասխաններ:

«Պետք է ձեզ վարժեցնեմ թշնամու արյուն թափելուն, տղաներ, իրենք են մեզ ստիպում այդպես վարվել»:

Մերոբը խոսում է հայ մարդու արժանապատվության գիտակցումով, այնպիսի ըմբռնումով, որ պետք է ջարդել այն կարծրատիպերը, թե հայերը չունեն դիմադրության ոգի:

Պատմության թեմայով գրված Ս.Խանգաղյանի պատմվածքներն ու վիպակները արժարժում են մատաղ սերնդի հայրենասիրական

¹ «Արաքսը պղտորվում է», Երևան, 1985, էջ 28:

² Նույն տեղում, էջ 32:

դաստիարակության այնպիսի խնդիրներ, որոնք խիստ առօրեական են մեր օրերում, երբ համարյա ամեն օր մեր հարևան ազերիները նորանոր սաղրանքների են դիմում սահմանամերձ գոտիներում՝ ոչնչով չտարբերվելով իրենց բարբարոս նախնիներից:

Մեր մատաղ սերունդը պիտի դաստիարակվի մեր գրողների լավագույն ստեղծագործությունների ոգով, պիտի պատրաստ լինի Սերոբի, նրա մարտական պատանի զինակիցների օրինակով համարժեք պատասխան տալու յուրաքանչյուր սաղրանքի ու ոտնձգության:

Դա է մեր մեծերի պատգամը:

РЕЗЮМЕ

В статье „Детскоподростковая проза Серо Ханзадяна“ рассматриваются рассказы видного армянского писателя, написанные для детей или вошедшие в круг их чтения, а также повести „Шесть ночей“, „Мертвые вспоминают“, „Аракс мутнеет“.

Эти произведения и в наши дни не утратили своего познавательного и воспитательного значения и эстетическую ценность. Они могут сыграть важную роль для патриотического воспитания, в процессах формирования личности и расширения мировоззрения подрастающего поколения.

Summary

In the prose work by Sero Khanzadyan, the tales written in the frame of child's interests and the narratives called “Six nights”, “Dead people remember” and “Arax is stirred up” are taken under discussion.

These works still didn't lose their cognitive, upbringing features, and art merits and they can play a significant role for patriotic upbringing, individuality forming and wide understanding of the new generations.